

بررسی انواع تشبیه در شعر معاصر عرب با رویکرد به سروده‌های نازک‌الملائکه

پرنیا امان^۱

دکتر هادی حیدری‌نیا^{۲*}

دکتر محمود صادق‌زاده^۳

چکیده

نازک‌الملائکه به‌عنوان یکی از بنیان‌گذاران شعر آزاد، از نظریه‌پردازان شعر نو و همچنین از شاعران صاحب سبک در ادبیات معاصر عربی به‌شمار می‌رود. نازک در شعر خود از عناصر بلاغی برای برجسته‌سازی مضمون و تأثیرگذاری بیشتر بر خواننده، بهره برده است. تشبیه یکی از ارکان بلاغی می‌باشد که سایر صورت‌های بلاغی از آن نشأت گرفته است. در مباحث بیانی، اولین عامل تصویرآفرین، ارائه‌ی تشبیه است؛ به‌گونه‌ای که می‌توان آن را ساده‌ترین و ابتدایی‌ترین نوع صور خیال به‌حساب آورد؛ زیرا فهم و درک آن برای ذهن از دیگر صورت‌های خیالی آسان‌تر است. نازک‌الملائکه در سروده‌های خود به نحو کارآمد و مؤثری از ابزارهای بلاغی بهره برده است. او به شیوه‌های گوناگون، با بهره‌گیری از تشبیه، اندیشه‌های خود را به خواننده منتقل ساخته و تشبیه را با تصاویر و هنرنمایی‌های ویژه‌ای مقرون ساخته است. این پژوهش به شیوه‌ی توصیفی و تحلیلی و با ابزار کتابخانه‌ای به بررسی کارکرد تشبیه و انواع آن در سروده‌های نازک‌الملائکه پرداخته است. همچنین از رهگذرهای مختلف از لحاظ طرفین حسی یا عقلی بودن، از نظر ارکان و غیره، تقسیم‌بندی نموده، ظرایف و لطایف این تصویر هنری، واکاوی شده است. نتایج پژوهش، بیانگر آن است که تشبیه بعد از ارائه‌ی استعاره، پرکاربردترین صنعت ادبی در شعر نازک می‌باشد و از بین انواع تشبیه، تشبیه بلیغ، پربسامدترین نوع تشبیه است.

واژگان کلیدی: نازک‌الملائکه، شعر معاصر عرب، صور خیال، تشبیه.

---

۱. دانشجوی دکترای زبان و ادبیات فارسی، واحد یزد، دانشگاه آزاد اسلامی، یزد، ایران

Email: parniaaman25@yahoo.com

۲. استادیار گروه زبان و ادبیات فارسی، واحد یزد، دانشگاه آزاد اسلامی، یزد، ایران (نویسنده مسئول)

Email: Heidary_hadi_pnuk@yahoo.com

۳. دانشیار گروه زبان و ادبیات فارسی، واحد یزد، دانشگاه آزاد اسلامی، یزد، ایران

Email: mdz_41@yahoo.com

تاریخ پذیرش: ۱۴۰۲/۰۸/۰۸

تاریخ ارسال: ۱۴۰۲/۰۷/۰۳

مقدمه

قدرت تخیل یکی از جلوه‌های ذوق شعری هر شاعر بزرگی می‌باشد که شاعر هنرآفرین با تأثیرپذیری از پدیده‌های اطراف خود، با روحی حساس و لطیف، تصاویر جذاب و خیال‌آمیز می‌آفریند؛ به عبارت دیگر: «خیال شاعرانه، با یاری گرفتن از عنصر تصویر، بسیاری از امور ذهنی را دیداری می‌کند و تصورات خود را از این راه به تماشا می‌گذارد.» (حسن‌لی، ۱۳۸۳: ۲۸۲) به تصویر کشیدن تصاویر زیبا به وسیله‌ی شاعر، سبب می‌گردد تا خواننده به جریانات پوشیده‌ی روح شاعر، نسبت به اشیا و مظاهر طبیعی، راه یابد که این امر در قالب یکی از صور خیال، امکان‌پذیر است؛ به گونه‌ای که: «عبدالقادر جرجانی، آن‌ها را به مانند مرکز و نقطه‌هایی می‌داند که تصرف در معانی برگرد آن‌ها می‌گردد.» (رستگار فسایی، ۱۳۶۲: ۱۴)

تشبیه از بین همه‌ی عناصر خیال، به‌عنوان مؤثرترین ابزار تخیل‌ساز، شناخته شده است؛ به گونه‌ای که: «تشبیه هسته‌ی اصلی و مرکزی خیال‌های شاعرانه است که نیروی تخیل شاعر در میان اشیا کشف می‌کند و در صور مختلف به بیان درمی‌آورد.» (پورنامداریان، ۱۳۸۱: ۲۱۴) در ادبیات هر ملتی، تشبیه یکی از عناصر اصلی صور خیال است که بسیاری از صورت‌های دیگر به‌نوعی از آن مایه می‌گیرند. یکی از ملاک‌های شناخت شعر یک شاعر و بررسی میزان موفقیت او در عرصه‌ی شعر و شاعری، توجه به میزان کاربرد تصویرسازی در سروده‌هایش است؛ زیرا این امر مهم، ملاک و میزان تشخیص و تمایز یک شعر تأثیرگذار از یک نظم معمولی است. با بررسی دقیق اشعار نازک‌الملائکه می‌توان، اوج تصویرسازی‌های زیبا و قدرت تخیل او را در قالب تشبیهات موجود در اشعارش به‌وضوح مشاهده نمود. نازک‌الملائکه یکی از نخستین نظریه‌پرداز شعر نو در جهان عرب و از رهبران شعر نو و صاحب سبک در ادبیات عرب می‌باشد که آگاهانه در این مسیر قدم گذاشت و اصول و قواعدی برای این حرکت نوین تدوین نمود.

نازک‌الملائکه‌ی شاعر معاصر عراقی از همان دوران کودکی و نوجوانی علاقه وافری به ادبیات و به‌خصوص شعر داشت و با سرودن اشعار عامیانه و فصیح، تجربه‌های ارزشمندی را کسب کرد. آغاز حضور جدی او در دنیای ادبیات را می‌توان دهه‌ی چهل قرن بیستم دانست. از این پس شاهد

تجربه‌های مکرر و متفاوت نازک‌الملائکه‌ی در شعر هستیم. ویژگی‌های زمانی دوران زندگی نازک، مسائل سیاسی و اجتماعی عصر او، خصوصیات شخصی و توان علمی و ادبی‌اش باعث شده است تا او به موضوعات خاصی توجه بیشتری نشان دهد.» (آبدانان و خسروی، ۱۳۸۶: ۱۴۱-۱۷۰)

اهمیت نازک‌الملائکه‌ی به‌عنوان پیشگام شعر نو در ادبیات عرب، امری غیرقابل انکار است. شعر او سرشار از تصاویری است که نمایانگر افکار و عواطف او می‌باشد. از سویی دیگر بررسی مظاهر صور خیال برای کشف آن افکار و عواطف از اهمیتی ویژه برخوردار است؛ بنابراین پژوهش حاضر بر آن است که به بررسی کارکرد تشبیه و انواع آن در سروده‌های نازک‌الملائکه بپردازد. همچنین انواع تشبیه از نظر طرفین حسی یا عقلی بودن، ارکان و غیره، تقسیم‌بندی نماید و به این پرسش‌ها پاسخ دهد که ساختار و جایگاه تشبیه در سروده‌های نازک‌الملائکه چگونه است؟ و هدف نازک از کاربرد تشبیه در سروده‌هایش چیست؟

پیشینه‌ی تحقیق

- فیروز اسعد (۱۳۹۴)، در رساله‌ی دکتری خود با عنوان «بررسی بلاغی شعر کلاسیک و معاصر با تکیه بر منوچهری، ابن رومی، نیما یوشیج و نازک‌الملائکه»، به مقایسه‌ی عناصر بلاغی در مضامین و اغراض ثانوی مشترک دو شاعر معاصر و دو شاعر کلاسیک زبان فارسی و عربی پرداخته است.

- قاسم مختاری و معصومه درخشان (۱۳۹۴)، در مقاله‌ای با عنوان: «بررسی تطبیقی سبک زبانی و فکری و واکاوی زبان جنسیتی در اشعار پروین اعتصامی و نازک‌الملائکه»، به این نتیجه رسیده است که اشعار این دو شاعر، حاکی از خلق و خوی و سبک زنانه می‌باشد و بیشتر ویژگی‌های زبان جنسیتی گروه جنس خود را منعکس کرده است و تفاوت بارز اشعار آن دو، در کمیت به‌کارگیری مضامین زنانه می‌باشد.

- ربابه معصومیان (۱۳۹۰)، در پایان‌نامه‌ی کارشناسی ارشد خود با عنوان «ذهن و زبان نازک‌الملائکه»، به بررسی قصاید دیوان نازک با رویکرد ذهن و زبان پرداخته است و در باب ذهن به واکاوی مضمون، موسیقی درونی، وزن و موسیقی خارجی اشعار نازک اشاره نموده است.

- اعظم رحیمیان ثابت (۱۳۹۰) در پایان‌نامه‌ی کارشناسی ارشد خود با عنوان «بررسی سیر تحول‌ صور خیال در شعر نازک‌الملائکه‌ی»، به بررسی سیر تحول‌ صور خیال در شعر نازک‌الملائکه‌ی در دو دوره‌ی فکری او پرداخته است. اشعار دوره‌ی اول یا تشاؤم، سرشار از مضامینی است که رنگ و بوی بدبینی و اندوه دارد و در مقابل اشعار دوره‌ی دوم یا تفاؤل، آکنده از مضامین امیدوارانه و خوش‌بینانه است.

- کبری برزگر پیش (۱۳۹۴)، در پایان‌نامه‌ی کارشناسی ارشد خود با عنوان «سبک‌شناسی دیوان یغیر ألوانه البحر نازک‌الملائکه»، به تنوع‌طلبی نازک‌الملائکه در تمامی بخش واژگانی و نحوی و ادبی اشاره کرده و متذکر شده که تنوع‌طلبی نازک با توجه به مفاهیم موردنظر و مطابق با معانی ارائه شده است و دیگر این‌که نازک، زبانی تصویری و ادبی دارد و مفاهیم را با تصویرسازی ارائه نموده است.

- محمود مهدی زاده آبدانان و کبری خسروی (۱۳۸۶)، در مقاله‌ای با عنوان: «بررسی و تحلیل مضامین شعر نازک‌الملائکه»، به بررسی مهم‌ترین مضامین مسائل سیاسی زمان شاعر، غم و اندوه، نگاه گذرای او به مسائل اجتماعی، انسان و زندگی، مرگ، عشق، بازتاب غربت در جستجوی سعادت و دنیای آرمانی و بررسی عنصر زمان در اشعار نازک پرداخته است. با بررسی پژوهش‌هایی که در خصوص شعر نازک‌الملائکه صورت گرفته و با بررسی بانک‌های اطلاعاتی، تاکنون درباره‌ی موضوع بررسی انواع تشبیه در شعر معاصر عرب با رویکرد به سروده‌های نازک‌الملائکه، پژوهشی صورت نگرفته و مقاله‌ی حاضر، اولین پژوهشی است که در این رابطه نوشته شده است.

روش تحقیق

داده‌های علمی و تحقیقی این تحقیق به شیوه‌ی فیش‌برداری و روش توصیفی - تحلیلی و بر پایه‌ی منابع کتابخانه‌ای جمع‌آوری و سپس داده‌های به‌دست‌آمده، دسته‌بندی، توصیف و نهایتاً تحلیل شده است.

بحث و بررسی

تشبیه یکی از مباحثی است که در علم بیان، گسترده‌ی وسیعی دارد و از نظر تعریف و انواع مختلف آن، با اندک تفاوتی مورد اتفاق علمای علم بیان است.

تشبیه به اعتبار حذف ادات

تشبیه مؤکد

تشبیه مؤکد، تشبیهی است که ادات در آن ذکر نشده باشد؛ ولی اگر ادات ذکر شود به آن تشبیه مرسل می‌گویند. «ذکر ادات باعث کم شدن عینیت در طرف خیال، نسبت به هم می‌شود. درحالی‌که حذف ادات به استوار ساختن عینیت که هدف اصلی تشبیه یا هر صور خیال دیگری است؛ کمک می‌کند.» (شمیسا، ۱۳۷۹: ۷۱) در تشبیه مؤکد به‌جز ادات سه رکن دیگر حضور دارند.

«وَعَنَاقِيدُ دُمُوعٍ تَتَهَدَّلُ» (الملائکه، ۱۹۹۸: ۱۰۶)

و خوشه‌های اشک سرازیر می‌شود.

این بیت دارای تشبیه مؤکد است. تشبیه دُمُوعٍ (مُشَبَّه)، به عَنَاقِيدُ (مُشَبَّهٌ) و تَتَهَدَّلُ (وجه

شبه)، تشبیه مؤکد است.

«إِنَّ حُبَّ الْأَرْضِ تَشْكِيلُهُ مَوْسِيقِيٌّ وَ لَيْنُ نَهْرٍ أَيْقَاعٌ وَ أَجْرَاسٌ حَنِينٌ» (همان: ۱۵۲)

عشق به وطن، بنای موسیقی و لطافت و رود موسیقی و زنگ‌های شور و اشتیاق است.

شاعر در سروده‌ی فوق برای «حُبُّ الْأَرْضِ» که مفهوم عقلی و ذهنی است، سه «مُشَبَّهٌ» حسی

آورده است که مربوط به حس شنوایی است. در واقع هر کدام از «مُشَبَّهٌ»ها، اشیای مختلفی‌اند که با در کنار هم قرار گرفتن، یک تصویر حسی کامل شده را بیان کرده‌اند.

تشبیه مرسل

ادات تشبیه، عبارت‌اند از چون چو، همچون، همچو، مثل و ... و «تشبیه مرسل، تشبیهی که در آن

ادات تشبیه ذکر شده باشد.» (شمیسا، ۱۳۷۹: ۶۸)

«رساله‌ی انا إليها سفنٌ تائه‌ی فی بحار تاتی الی من حبیبی کشفاه المَطَرُ کُفْلَهُ التَّلَجِ علی قوافلٍ قد أحرقتها القفار» (ملائکه، ۱۹۹۸: ۲ / ۴۷۲)

نامه‌ای که من به اشتیاق آن چون کشتی‌های سرگردان در دریاها هستم/ از جانب محبوبم که چون لبان بارانی‌اش و/ بوسه‌ی برف بر اسب‌هایی است که گرمای بیابان آن‌ها را سوزانده باشد، به‌سوی من می‌آید.

در ابیات فوق از جلوه‌های زیبای بلاغی که نازک‌الملائکه به آن پرداخته است، تشبیه نامه‌ی محبوب به لبان بارانی است؛ که طرفین تشبیه قرار گرفته‌اند. او در این ابیات نخست باران را برای عشقی که از جانب محبوب در حال ریزش است، استعاره گرفته و سپس نامه‌ی محبوب را به آن تشبیه نموده است. همان‌گونه که عشق از لب محبوب چون باران فرومی‌ریزد از این نامه هم، چنین عشقی فوران و ریزش می‌کند. شاعر تشبیه را به‌صورت مجمل ذکر کرده است تا خواننده، خود به وجه شباهت (ریزش و پاکی و لطافت) طرفین تشبیه پی ببرد. تشبیه رساله‌ی (مشبه)، به کشفاه المَطَر (مشبه‌به)، تشبیه مرسل است.

تشبیه به اعتبار نو کردن تشبیه

تشبیه تفضیل

سیروس شمیسا در کتاب معانی و بیان در تعریف تشبیه تفضیل می‌گوید: «آن است که مشبه را بر مشبه‌به ترجیح و برتری دهند.» (شمیسا، ۱۳۶۷: ۱۲۴)

«كُلُّ يَوْمٍ تَمُوتِينَ فِي الْقُدْسِ، كُلُّ صَبَاحٍ / يَقْتُلُونَكَ، تَنْقُلُ أَخْبَارَ مَوْتِكَ سَوْدُ الرِّيحِ / تَسْقُطِينَ شَهِيدَةً / فِي الشَّعَابِ الْقَرِيبِ وَ الطَّرِقاتِ البَعِيدِ / تَرْقُدِينَ مُخَضَّبَةً بِدَمَاءِ العَقِيدَةِ» (الملائکه، ۱۹۹۸: ۱۷۶)

هر روز صبح در قدس، تو می‌میری. تو را می‌کشند و خبر مرگ تو را بادهای سیاه منتشر می‌کنند؛ مانند شهیدی در راه‌های نزدیک و دور بر زمین می‌افتی و آغشته به خون در قبر آرام می‌گیری.

نازک شعر فوق را در رثای مادرش سروده است. در این ابیات، شاعر با استفاده از تشبیه تفضیل، میان غم از دست دادن مادر خود و شهادت مادران بی‌گناه فلسطینی، رابطه برقرار کرده

است و برای تسکین غم خود، از یک طرف مقام بلند مادرش را در مقایسه با شهیدان فلسطینی، بالا برده و از سوی دیگر برای همدردی با فلسطینیان و ابراز محبت و دلسوزی خود آن‌ها را مانند خود، فرض کرده است.

تشبیه مضمَر

تشبیه مضمَر، شاعرانه‌ترین و زیباترین نوع تشبیه است. «تشبیه مضمَر آن است که گوینده چیزی را به چیزی تشبیه کند؛ ولی در ظاهر چنان نشان دهد که مقصودش تشبیه نیست.» (داد، ۱۳۸۲: ۱۳۵) در تشبیه مضمَر، ظاهر کلام هیچ شباهتی به تشبیه ندارد؛ ولی هدف گوینده، تشبیه است. همین امر ذهن مخاطب را به جستجو وامی‌دارد و کلام را برجسته می‌سازد.

«أَصَابَتْ نَارَهُ صِغْرَةَ بِلُونِ الشَّكِّ وَالْأَهْوَاءِ وَالْغَيْرَةِ بِلُونِ تَعْطَشِيٍّ وَ جُمُوحِ أَفْكَارِيٍّ»
(الملائکه، ۱۹۹۸: ۱۴۵)

آتش به رنگ زرد می‌شود. به رنگ شک و عشق‌ها و تعصب به رنگ تشنگی و سرکشی افکارم می‌گردد.

شاعر در این بیت با استفاده از تشبیه مضمَر، برای زردی شعله‌ی آتش؛ چندین مشبّه‌به ذکر کرده است و آن را به رنگ شک و عشق و تعصب و رنگ عطش و اندیشیدن، همانند نموده است. نازک‌الملائکه در این تشبیه، به عینی کردن مفاهیم ذهنی پرداخته است و تلاش نموده تا این مفاهیم عقلی و ذهنی را به شکلی ملموس و قابل‌رؤیت به تصویر بکشد و بدین‌وسیله، میان اشیای متفاوت، نوعی انس و الفت ایجاد نماید و به تصاویرش شگفتی خاص و توسعه ببخشد.

تشبیه تمثیل

سیروس شمیسا در تعریف تشبیه تمثیل گفته است که: «تشبیه تمثیل، تشبیه‌ای است که مشبّه‌به آن جنبه‌ی مثل و حکایت داشته باشد. در تشبیه تمثیل، مشبه، امری معقول و مرکب است که برای تقریر و اثبات آن، مشبّه‌بھی مرکب و محسوس ذکر می‌شود. ادات تشبیه را باید» به‌مثل این می‌ماند که «یا» چنانکه «، تأویل کرد.» (شمیسا، ۱۳۹۲: ۷۹)

«وَأَسْدِيالَ شَعْرُهَا الطَّوِيلِ / فَوْقَ الثَّرَى جَدَاوِلَ سَوْدَاءٍ / سَنَابِلَ بَعَثَرِهَا الْهَوَاءِ» (الملائکه، ۱۹۹۸: ۶۲)
و آویزان شدن موهای بلند (هاجر) بر روی خاک، مثل جوی آبی سیاه‌رنگ است /
خوشه‌هایی که باد آن را پراکنده می‌کند.

نازک در این بیت، ابتدا موهای هاجر را به رود سیاه، همانند نموده و با وجود اینکه تمامی صفات موردنظر مشبه در مشبه‌به، به چشم می‌خورد؛ اما آن‌گونه که مد نظر شاعر بوده حرکت موها به تصویر کشیده نشده است؛ بنابراین تصویرش را با آوردن مشبه‌به دیگری، تکمیل ساخته است؛ خوشه‌های گندمی که با امواج باد به این سو و آن سو حرکت می‌کند، حرکت موها را به کامل‌ترین شکل ممکن در قالب تشبیه تمثیل به تصویر کشیده است.

تشبیه به اعتبار تعدّد یکی از طرفین

تشبیه تسویه

در تشبیه تسویه، «چند مشبه برای یک مشبه‌به می‌آورند.» (شمیسا، ۱۳۷۹: ۴۸)
«وَالْحُبِّ وَالْعَذَابِ تَرْتِيلٌ، وَ مَوْجِ أَبْحَرَ وَ ظِلِّ سَنْدِيَانِ» (الملائکه، ۱۹۹۸: ۱۶۹)
عشق و عذاب، ترتیل و موج دریا و سایه‌ی درخت سندیان هستند و لبخندی در چهره‌ی
غمگین و دو آیه از قرآن هستند.
در بیت فوق الحُبِّ وَالْعَذَابِ (مشبه) و تَرْتِيلٌ (مشبه‌به) آن است. الحُبِّ وَالْعَذَابِ به ترتیل
تشبیه شده است.

تشبیه جمع

تشبیه جمع «عکس تشبیه تسویه است؛ یعنی برای یک مشبه، چند مشبه‌به می‌آورند.» (شمیسا،
۱۳۷۹: ۴۸)

«شَتَائِمُهُ مَطْرُوفٌ حَنَّانٌ شِرَاسْتَهُ بَيْتِ شِعْرِ مُلَجِّينَ وَ هَمْسَ صَلَاةِ وَ نَجْمَهُ ي فَجْرَ وَ زَوْرَقَ عِطْرٍ»
(الملائکه، ۱۹۹۸: ۳۹)

ناسزاهایش باران و رأفت و مهربانی است. قساوت و بدخلقی‌اش بیت شعری آهنگین است و نجوای نماز و ستاره‌ی صبح و قایق عطر است. در بیت فوق، نازک، شتائمه (مشبه) را که یک امر عقلی است به مَطَر (مشبه‌به) حسی و مَلْمُوس و حَنَان (مشبه‌به) امر عقلی، تشبیه کرده است. نازک در این تشبیه جمع از حواس پنجگانه‌ی شنوایی، بینایی و بویایی کمک گرفته است. نازک در بیشتر تشبیهات جمع، تلاش نموده تا حواس گوناگون را به کار ببرد و با جمع کردن چندین تشبیه، چند حواس گوناگون را نیز در آن وارد سازد و موضوع مورد بحث را به شکل کامل و با دقت بیان کند و به مخاطب خود منتقل سازد.

«سؤالک فیه غُذُوبَه رِيحِ الشِّمَالِ وَ رُوعَه يَأْغْنِيهِ سَكْبَتَهَا كَمَنْجَاتِ شَوْقٍ مَخْبَأَى فِي يَدِيكَ /

سوالک لونُ سماءِ علی برک و دوالی» (همان: ۳۱)

نازک در مثال بالا سؤال (مشبه) که مفهوم عقلی است برای ملموس و حسی شدن آن از محسوسات کمک گرفته است، شاعر در ابتدا حس چشایی و سپس از حس شنیداری کمک گرفته؛ تا سؤال را با حواس مختلف قابل درک سازد. سؤال (مشبه) و غُذُوبَه رِيحِ الشِّمَالِ (مشبه‌به) و رُوعَه يَأْغْنِيهِ (مشبه‌به) آن است.

تشبیه به اعتبار حذف ادات و وجه

تشبیه بلیغ

تشبیه بلیغ، تشبیهی است که در آن، وجه شبه و ادات به کار نرفته است. کاربرد تشبیه بلیغ در دورترین فاصله، میان مدلول و مصداق، تشبیه بلیغ نامیده می‌شود. (صفتی، ۱۳۹۰: ۲ / ۱۲۵)

تشبیه بلیغ اضافی

کاربرد تشبیه بلیغ در شعر شاعر دارای بسامد بالایی است. تشبیهات او از نظر کشف ارتباط‌های زیبا بین پدیده‌ها و از منظر زیباشناسی از ارزش بالایی برخوردار هستند. تشبیهات بلیغ یکی از ابزار تصویرپردازی نازک‌الملائکه، در اشعارش می‌باشد.

«عیناک لیلَهی قدری و ریشک شمع و معبد» (الملائکه، ۱۹۹۸: ۷۸)

چشمان تو شب قدرم است و زخم تو شمع و معبد (مقدس است).
در بیت فوق دو تشبیه بلیغ در کنار یکدیگر به کار رفته است. عیناک (مشبه) و لیلای قدری (مشبه‌به) است. ریشک (مشبه) شمع (مشبه‌به) و معبد (مشبه‌به) است.

«هاجر دُمُوعَهَا صَلَاةً وَ صَمْتُهَا شَفَاةً» (همان: ۶۰)

هاجر گریه‌هایش نماز و سکوتش کلام است.

دُمُوعَهَا (مشبه) و صَلَاةً (مشبه‌به) و صَمْتُهَا (مشبه) و شَفَاةً (مشبه‌به) است. در این ترکیبات تازه، نوعی هنجارگریزی به کار رفته است و ارتباطی نو، بین مضاف و مضاف‌الیه وجود دارد که تاکنون مورد توجه دیگر شاعران قرار نگرفته است و در آن عدولی نسبت به زبان متعارف و معیار دیده می‌شود.

«فِي حُقُولِ الْجِلْمِ مِنْ لَيْلَى الْعَصِيبِ» (همان: ۱۰۶)

در میان مزرعه‌های رؤیا در شب وحشتناک.

حُقُولِ الْجِلْمِ اضافه‌ی تشبیهی است. نازک در این تشبیه، الْجِلْمِ (رؤیا) را به شکل ملموس و عینی همانند باغ‌ها به تصویر کشیده است.

تشبیه بلیغ اسنادی

نازک در نمونه‌های زیر، تشبیه بلیغ اسنادی به‌کار برده است.

«وَمَنْ عَسَا أَنْ يَكُونَ ذَلِكَ الْأَلَمُ؟ / طِفْلٌ صَغِيرٌ نَائِمٌ مُسْتَفْهِمٌ الْعِيُونَ / تَكْسَنَهُ تَهْوِيدَهُ وَ رَبْتَهُ

حنون / وَ إِنْ تَبَسَّمْنَا وَ غَنِينَا لَهُ يَنَمُ» (الملائکه، ۱۹۹۸: ۳۱۸)

«این درد چه می‌تواند باشد؟ کودکی خرد و خواب‌آلوده با چشمانی پرسشگر که لالایی و ضربه‌های مهربانانه به پشت او، وی را آرام می‌کند/ و اگر برایش ترانه بخوانیم، می‌خوابد.» (سلیمی و کهریزی، ۱۳۹۳: ۱۹)

نازک در این شعر، درد را به کودکی صغیر و تشنه‌ی خواب، تشبیه می‌کند که باید با آن، مانند ترانه‌سرایی مادران برای کودکانشان، سازگاری ورزید تا به خواب‌رفته، آرامش یابند. تشبیه الْأَلَمِ (مشبه)، به طِفْلٌ صَغِيرٌ نَائِمٌ (مشبه‌به)، تشبیه بلیغ اسنادی است.

«وَ أَنَا فِي مَرَجِهَا غُصْفُورٌ بَيَدَرٍ حَفْنَهِي مِّن رَمَلِهَا نَجْمَهِي فَجَرٌ، حُلْمٌ □، سَلَهِي عَنبِرٌ» (الملائکه، ۱۹۹۸: ۱۵۲)

من در مرغزارهایش گنجشک بیابانم، مثنی از شنزار و سنگ‌ریزه‌ها، ستاره‌های صبح دم رؤیا و سبیدی از عنبر هستم.

در بیت فوق، أنا (مشبه) و غُصْفُورٌ بَيَدَرٍ حَفْنَهِي مِّن رَمَلِهَا نَجْمَهِي فَجَرٌ، حُلْمٌ و سَلَهِي عَنبِرٌ، مشبه‌به می‌باشد. این بیت علاوه بر تشبیه بلیغ اسنادی، تشبیه جمع هم دارد.

تشبیه به اعتبار حسی یا عقلی بودن

یکی از عوامل برجسته‌سازی در تشبیه، حسی یا عقلی بودن تشبیه می‌باشد. «در مطالعه‌ی تشبیه، به اعتبار حسی یا عقلی بودن مشبه و مشبه‌به، به وجود چهار حالت قائل می‌شوند. این در شرایطی است که مشبه و مشبه‌به به ترتیب حسی به حسی، حسی به عقلی، عقلی به حسی و عقلی به عقلی باشند. چنین می‌نماید که کاربرد تشبیه در زبان خودکار، نیازمند حسی بودن طرفین تشبیه است و حرکت مشبه‌به به مشبه‌به به سمت آنچه عقلی نامیده می‌شود، به دلیل دور شدن مدلول از مصداق، کارایی خود را در زبان خودکار از دست می‌دهد و ویژه‌ی زمان می‌شود.» (صفوی، ۱۳۹۰: ۲ / ۱۲۹)

یکی از ویژگی‌های تشبیهات ذهنی آن است که باعث افزایش مدت‌زمان ادراک و شکستن عادت‌های ذهنی مخاطبان می‌شود.

تشبیه حسی به حسی

تشبیه حسی به حسی، تشبیه‌ی است که هر دو طرف (مشبه و مشبه‌به)، حسی باشد. «در این نوع تشبیه یک چیز حسی به چیز حسی دیگری مانند می‌شود. منظور از حسی اموری است که با یکی از حواس پنجگانه‌ی چشایی، پسایی، شنوایی، بینایی و بویایی قابل درک باشد.» (شمیسا، ۱۳۷۹: ۷۷)

الماء، يبدو و ادعا و وراء الألم العميق أمواجه السمّ الزعاف و إن بدا حلو البريق

(الملائکه، ۱۹۸۶: ۱/ ۵۵۸)

آب آرام به نظر می‌رسد. در درون آن درد عمیقی هست. موج‌های آن زهر کشنده است؛ اگرچه قشنگ و درخشنده به نظر آمد. در این بیت، امواج به زهر کشنده همانند شده است. «مواجه» «مشبه»، حسی و السمّ الزعاف «مشبه‌به» حسی است.

فيم، كالماء في رمال الصحارى لحظات و تنضيبين

(همان: ۱/ ۳۱۷)

برای چه، مانند آب در شن‌های صحرا هستی؟ چند لحظه و تمام می‌شوی؟ نازک در این بیت، مخاطب خود را به آب همانند کرده است. أنت (محذوف) «مشبه»، حسی و ماء «مشبه‌به» حسی است.

تشبیه عقلی به حسی

این‌گونه از تشبیه، جزء پربسامدترین و رایج‌ترین نوع تشبیه می‌باشد که نازک در سروده‌های خود از آن بهره برده است. «تشبیه عقلی به حسی، رایج‌ترین نوع تشبیه است؛ زیرا غرض از تشبیه، تقدیر و توضیح حال مشبه است و اگر مشبه‌به محسوس باشد و مشبه معقول، به‌خوبی در ذهن، مجسم می‌شود.» (شمیسا، ۱۳۷۹: ۳۷)

تُعَلِنُ الْوَحْدَةَ الْكَبِيرَةَ ضَوْءاً وَ سَلَاماً فِي لَيْلِهِ لَيْلَاءِ

(همان: ۲/ ۵۲۱)

- وحدت بزرگ را به‌صورت نور و صلح و آرامش در شب تاریک اعلام می‌کنی. نازک معتقد است که با برقراری وحدت در بین کشورهای عربی، آزادی و سعادت در جامعه حکم‌فرما خواهد شد و سیاهی و ظلم و ستم و استبداد از بین خواهد رفت، وی برای نشان دادن آزادی و پیروزی، از الفاظ نور و روشنایی و سلامتی و برای ترسیم شدت ظلم و استبداد جاری و حاکم بر جامعه‌ی خود، از واژه‌ی شب، استفاده کرده است. در این بیت، وحدت به نور تشبیه شده است. وحدت «مشبه»، عقلی و نور «مشبه‌به» حسی است.

وَ أَنَا عَرَفْنَا الْحَيَاةَ إِرْتِعَاشًا   وَ نَبْضًا وَ أُغْنِيَةَ خَالِدٍ
عَرَفْنَا الْغِرَامَ الرَّقِيقُ الْجُبِينِ   وَ دُقْنَا لِيَالِيهِ السَاهِدَةَ

(الملائکه، ۱۹۹۷: ۲/ ۴۴۲)

- زندگی را همچون لرزه‌ای و نبضی و آهنگی جاودان‌شناختیم، عشق گشاده‌رو را شناختیم و شب‌های بیداری‌اش را چشیدیم.

شاعر در این قصیده از عشق خود سخن گفته و از شب‌هایی که به خاطر درد و اندوه دوری از معشوق بیدار بوده و خواب به چشمانش نیامده، حرف زده و از دوری و فراق معشوق نالیده است. در این بیت، زندگی به لرزه و نبض و آهنگ تشبیه شده است. زندگی «مشبه»، عقلی و لرزه و نبض و آهنگ «مشبه‌به» حسی است.

«وَ الْحُبِّ وَ الْعَذَابِ تَرْتِيلٌ، وَ مَوْجٌ أَبْحَرَ وَ ظِلٌّ سَنَدِيَانِ بِسْمَةِ فِي أُعَيْنِ حَزِينِيهِ وَ آيَاتِ قرآن»
(الملائکه، ۱۹۹۸: ۱۶۹)

عشق و عذاب ترتیل و موج دریا و سایه درخت سندیان هستند و لبخندی در چهره‌ی غمگین و دو آیه از قرآن هستند.

الحُبُّ وَ الْعَذَابُ «مشبه»، عقلی و بسمه‌ی فی أُعَيْنِ حَزِينِيهِ و آیتا قرآن «مشبه‌به» حسی است. آنچه در این تصاویر به چشم می‌خورد؛ این است که نازک همواره به یک تصویر و ابزار تنها قناعت نکرده؛ بلکه از ابزارهای متفاوت و گاه متضاد کمک گرفته و با کنار هم قرار دادن این ابزار، تصاویری نو و بدیع خلق کرده که مفاهیم مدنظر او را با وضوح و جزئیات کامل بیان کرده است؛ بنابراین در تصویر فوق، نازک علاوه بر تشبیه از تشخیص، تضاد و پارادوکس در مصراع پایانی استفاده کرده است که در آن اثبات لبخند در چشمان غمگین، پارادوکس دارد. همچنین نازک از تناسب و مراعات نظیر نیز استفاده کرده است.

تشبیه حسی به عقلی

سیروس شمیسا در تعریف این نوع از تشبیه گفته است: «با توجه به اینکه غرض از تشبیه، توصیف کردن مشبه، توسط مشبه‌بھی است که در صفتی قوی‌تر از مشبه است؛ بدیهی است که عقلی،

همیشه نسبت به حسی، اخفی است به همین دلیل، این تشبیه از نظر تئوری، نباید وجود داشته باشد.» (شمیسا، ۱۳۹۲: ۷۸)

«و مقلتا أحمد صلاه‌ی، مغفره‌ی، موعده‌ی، بسمله‌ی» (الملائکه، ۱۹۹۸: ۹۱)

چشمان احمد نماز و بخشش و وعده‌گاه و آغازگر است.

در شعر فوق، چشمان مبارک پیامبر (ص) مشبه (حسی) است و برای آن چهار «مشبه‌به» ذکر شده است؛ با این تفاوت از مثال قبل که در اینجا برای «مشبه» حسی چهار «مشبه‌به» عقلی ذکر کرده است.

«هُوَ وَرِدَى وَ اِمْتَلَاىِى، وَ نُضَوِىِى وَ النَّشِیدَ الْمَحْرِقُ الْمَخْبُوءَ فِى قَعْرِ دَمِى، فِى مَقْلِتَاىِى» (همان: ۱۱۱)

او گل من، همه‌ی وجودم و مرگ و زوالم و سرود سوزاننده پنهان شده در عمق خون و چشمانم است.

در این بیت، معشوق (مشبه) حسی و مرگ و زوال (مشبه‌به) عقلی است. شاعر معشوق خود را به مرگ و زوال و نابودی که یک امر عقلی است، همانند کرده است.

تشبیه عقلی به عقلی

سیما داد در کتاب فرهنگ اصطلاحات ادبی در تعریف این نوع از تشبیه گفته است: «در این نوع از تشبیه، مشبه و مشبه‌به هر دو از امور ذهنی هستند. این نوع تشبیه شکل متعالی‌تر تشبیه است.» (داد، ۱۳۸۲: ۱۳۷)

لَمْ يَزَلْ عَالَمَ الْمَنِيَةِ لُغْرًا   عَزَّ حَلًّا عَلَى فُوَادِي الْحُزْنِ

(الملائکه، ۱۹۹۷: ۱ / ۲۶)

بیوسته دنیای مرگ، مانند معما و چیستانی است که حل آن بر دل اندوهگین من سخت است.

در این بیت، دنیای مرگ (مشبه) عقلی و معما و چیستان (مشبه‌به) عقلی است. شاعر عالم مرگ را به یک چیستان که امری عقلی است، همانند کرده است.

تشبیه عقلی به حسی

در تشبیه عقلی به حسی آمده است: «تشبیه عقلی به حسی، رایج‌ترین نوع تشبیه است؛ زیرا غرض از تشبیه، تقدیر و توضیح حال مشبّه است و اگر مشبّه‌به محسوس باشد و مشبّه معقول، به‌خوبی در ذهن مجسم می‌شود.» (شمیسا، ۱۳۹۲: ۳۷)

«مَضَعَتْ أَشْوَاكَ إِنْدِحَارِي» (الملائکه، ۱۹۹۸: ۱۲۵)

خارهای ویرانی و شکستم را جویدم.

عبارت «أشواک اندحاری» اضافه‌ی تشبیه‌ی است و به جای بیان «اندحار کالأشواک» جایگاه ارکان تشبیه جابه‌جا شده است و این جابه‌جایی هنجارگریزی را در فرم معمول کلام ایجاد کرده است که در بیان احساسی نو به خدمت گرفته شده است. اندحاری (مشبه) عقلی به آشواک (مشبه‌به) حسی، تشبیه شده است.

«الحب □□ و العذاب، أمواج و زورقان/ فی نهر ناء □ بلاشطان» (همان: ۱۷۰)

عشق و عذاب، موج‌ها و دو قایق در رودی دور بدون ساحل هستند.

نازک در بیت بالا، تابلویی زیبا از قایق و ساحل بی‌انتهای در مقابل دیدگان مخاطب به تصویر کشیده است.

الحب و العذاب (مشبه) عقلی به أمواج و زورقان (مشبه‌به) حسی، تشبیه شده است.

تشبیه به اعتبار مفرد، مقید و مرکب

تشبیه مفرد به مفرد

مقصود از مفرد این است که «طرفین تشبیه بیش از یک چیز نباشد مانند تشبیه قد به سرو و صورت به گل که هرکدام، از «گل» و «صورت» و «قد» و «سرو» بیش از یک چیز نیستند.» (صادقیان، ۱۳۷۱: ۱۴۱)

«وجه □□ حبیبی: زَنَابِق، أَكْوَس، مِياه» □ (الملائکه، ۱۹۹۸: ۷۵)

چهره‌ی محبوبم، مانند گل‌های سوسن، جام‌های آب و آب‌های گوارا است.

نازک در مصراع فوق برای وجه حیبی (مشبه) مفرد، سه واژه‌ی زنابق، اُکوس، میاه به‌عنوان (مشبه‌به) مفرد، آورده است که هر دو طرف تشبیه ملموس و محسوس هستند.

«الْحُبَّ وَالْعَذَابَ شَتَّتَانِي فِي غُرْفِ الرِّيَّاحِ أُسْكِنَانِي وَفِي دُرُوبِ الْجَرَحِ وَالدَّمُوعِ ضَيْعَانِي لِلْحُزْنِ
أَسْلَمَانِي لِأَغْنِيَاتِ رُطْبِهِ عَارِيهِ الْجَدْرَانِ يَسْكُنُ فِي أَحْرَفِهَا الشِّتَاءِ» (همان: ۱۷۱)

عشق و عذاب، مرا آشفته کردند در اتاق‌های باد، ساکنم ساختند و در، درهای زخم و اشک‌ها
گمراه ساختند و به غم، تسلیم کردند برای ترانه‌های غمناک و بی‌دیوار که در حرف‌هایش زمستان
ساکن می‌شود، تسلیم کردند.

در بیت فوق ترکیب‌های «غرف الريح» و «دروب الجرح و الدموع» اضافه‌های تشبیهی هستند
و علاوه بر آن وجود تشخیص برای «الحب و العذاب» از سویی وجود حس‌آمیزی و استعاره‌ی
مکینه‌ی موجود در آن از سویی دیگر به شعر، وجود خارجی و قابل رؤیت بخشیده است و
باعث غنای تصویر شده است.

نازک در مصراع فوق الريح و الجرح (مشبه) مفرد، به غَرَف و دُرُوب (مشبه‌به) مفرد، تشبیه
شده است که هر دو طرف تشبیه، ملموس و محسوس می‌باشند.

تشبیه مرکب به مرکب

در تعریف تشبیه مرکب آمده است که تشبیهی است که در آن هیأتی به هیأت دیگر تشبیه می‌شود.
در این‌گونه از تشبیه، مشبه بیش از یک جزء می‌باشد.

«وَأَسْدِلْ شَعْرَهَا الطَّوِيلِ / فَوْقَ الثَّرَى جَدَاوِلَ سَوْدَاءٍ / سَنَابِلَ بَعَثَرِهَا هَوَاءٍ» (الملائکه، ۱۹۹۸: ۶۲)
و آویزان شدن موهای بلند (هاجر) بر روی خاک، مثل جوی آبی سیاه‌رنگ است / خوشه‌هایی
که باد آن را پراکنده می‌کند.

در این بیت شاعر با استفاده از تشبیه مرکب، موهای بلند هاجر (مشبه) به جوی آبی سیاه‌رنگ
(مشبه‌به) و به خوشه‌هایی که باد آن را پراکنده می‌کند. (مشبه‌به)، تشبیه کرده است.

«غَضَهُ تَلْمَسُ خَدِيهِ كَمَا يَلْمَسُ عُصْفُورٌ مُهَاجِرٌ جَبْهَةَ الْأَفْقِ بَرِشَاتٍ غِنَاءٍ عَسَلِيَّةٍ» (همان: ۱۱۴)

شب‌نم، گونه‌هایش را لمس می‌کند؛ همان‌طور که گنجشک مهاجر، پیشانی افق را با بال‌های آهنگین و عسلی خود لمس می‌کند.

این بیت، دارای تشبیه مرکب است. شب‌نم، گونه‌هایش را لمس می‌کند (مشبه) به گنجشک مهاجری که با بال‌هایش پیشانی افق را لمس می‌کند (مشبه‌به)، است. نازک در بیت فوق، تشبیه مرکب تمثیلی به‌کاربرده و یک مشبه مرکب را به مشبه‌به مرکب دیگری که همانند یک تابولی نقاشی، متنوع و رنگارنگ شده، تشبیه کرده و در میان این مشبه‌به تصویری متضاد با آن یعنی حس‌آمیزی را گنجانده است، تصویری که در آن غناء (آواز) به شکل یک غذای عسل‌گونه، توصیف شده است و گنجاندن این تصویر ذهنی در میان تشبیه تمثیلی و کاملاً حسی، در مجموع، تصویری زیبا ساخته است.

تشبیه مفرد به مقید

تشبیه مفرد به مقید «تصویر و تصوّر مفردی است که مقید به قیدی باشد.» (شمیسا، ۱۳۷۹: ۴۰)

کشورق الهلال، کالآزهار کخیالات حالمین

(الملائکه، ۱۹۹۸: ۳۱۷)

مانند طلوع هلال هستی، مانند گل‌ها، مانند تخیلات رؤیاپردازان هستی؟

شاعر در این بیت، مخاطب خود را یک‌بار به هلال و بعد به گل‌ها و سپس به تخیلات رؤیاپردازان تشبیه کرده است. تو «مشبه»، مفرد و تخیلات رؤیاپردازان «مشبه‌به» مقید است.

«هُوَ وَرَدِي وَ اِمْتَلَانِي، وَ نُصُوبِي وَ النّشِيدَ المَحْرُوقَ المَخْبُوءَ فِي قَعْرِ دَمِي، فِي مَقْلَبِيَا» (همان:

(۱۱۱)

او گل من، همه‌ی وجودم و مرگ و زوالم و سرود سوزاننده پنهان شده در عمق خون و چشمانم است.

او (معشوق)، «مشبه»، مفرد و سرود سوزاننده پنهان شده در عمق خون و چشمانم «مشبه‌به» مقید است.

«هَوَاهُ كَوُكَبٍ فِي مَقَلَتِي، فِي شَعْرِي طُوقٌ مِنَ الْأَسِّ / وَ بَسْمَتَهُ حُقُولٌ شَدَى وَ تَرْنِيمَةُ أُجْرَاسٍ»
(همان: ۱۴۵) عشق به او حلقه‌ای از گل آس بر موهایم و لبخندش باغ‌های عطر، ترنم و نوای زنگ‌هاست.

شاعر در بیت فوق، هَوَاهُ (مشبه مفرد) را به كَوُكَبٍ فِي مَقَلَتِي (مشبه‌به مقید) و به طُوقٌ مِنَ الْأَسِّ (مشبه‌به مقید) تشبیه کرده و بَسْمَتَهُ (مشبه مفرد) را به حُقُولٌ شَدَى (مشبه‌به مقید) و تَرْنِيمَةُ أُجْرَاسٍ (مشبه‌به مقید) تشبیه کرده است.

«وَالْحُبُّ وَالْعَذَابُ، رِيَا مَطَرٍ سُكْرَانٍ مِنْ عِطْرِ هُمَا الْمَكَانِ وَالْحُبُّ وَالْعَذَابُ تَرْتِيلٌ، وَ مَوْجٌ أَبْحَرٍ وَ ظِلٌّ سَنْدِيَانٍ» (همان: ۱۶۹)

عشق و عذاب، باران را سیراب کردند و از عطر آن دو، فضا سرمست است. عشق و عذاب ترتیل و موج دریا و سایه درخت سندیان هستند و لبخندی در چهره‌ی غمگین و دو آیه از قرآن هستند.

در بیت فوق، الْحُبُّ وَالْعَذَابُ (مشبه مفرد) را به مَوْجٌ أَبْحَرٍ (مشبه‌به مقید) و ظِلٌّ سَنْدِيَانٍ (مشبه‌به مقید) تشبیه شده است.

تشبیه به اعتبار حذف و ذکر وجه شبه

مشبه و مشبه‌به از جمله ارکان تشبیه هستند که در جمله، هیچ‌گاه حذف نمی‌شوند. تشبیه مفصل، تشبیهی است که در آن وجه شبه ذکر شده است و اگر در تشبیه، وجه شبه حذف گردد، به آن تشبیه مجمل می‌گویند. «از نظر تئوری ادبیات، تشبیه مجمل از مفصل بهتر است و اتفاقاً هرچه در شعر فارسی از آغاز به جلو برویم، یا از آغاز هر سبکی دورتر شویم، از بسامد تشبیهات مفصل کاسته می‌شود.» (شمیسا، ۱۳۹۲: ۷۰)

تشبیه مجمل

تشبیه مجمل، تشبیهی است که وجه شبه در آن محذوف است. «در تشبیه مجمل، جمله در محور جانشینی، فهمیده می‌شود.» (شمیسا، ۱۳۹۲: ۱۱۰)

«اثنین عیناهما بَرکنا أنجم و دَوال» (الملائکه، ۱۹۹۸: ۱۷۷)

دو چشمانش برکت ستاره‌ها و سطل آب است.

در بیت فوق واژه‌ی عین (مشبه) و واژه‌های أنجم و دَوال، (مشبه‌به) است. در این بیت چشم به ستاره و سطل آب تشبیه شده و وجه شبه آن روشنی و تابناکی است. نازک در ابتدا، آن‌ها را به ستاره‌ها و سپس به سطل‌های آب چاه همانند کرده است و بدین‌وسیله، تمامی معنای موردنظر را بدون محدودیت، ارائه نموده است.

«فی لیلٍ مُجِبٍ ضیَعٍ مَسَلکَه فی غابَهی بِسِمِه» (همان: ۲۰۶)

در شب دوست‌داشتنی که راهش در جنگل خنده گم شده است.

در بیت فوق، واژه‌ی بِسِمِه (مشبه) و واژه‌ی غابَهی، (مشبه‌به) است.

تشبیه مفصّل

با توجه به این‌که اکثر تشبیهات نازک‌الملائکه، غریب و جدید هستند؛ برای رعایت اصل سادگی و روانی و جلوگیری از ابهام، وجه شبه را در شعر ذکر کرده است.

«یا وِرْدًا أَصْفَرٌ فی غابَهی حُزن و ضباب» (همان: ۲۰۴)

ای گلی که در جنگلی از غم و ابر زرد شد.

در مصراع فوق واژه‌ی حُزن (مشبه) و واژه‌ی غابَهی، (مشبه‌به) و واژه‌ی أَصْفَر (وجه شبه) است. در مثال فوق «مشبه‌به» به «مشبه» اضافه شده است.

«تَنفِیها مِن غاباتِ الذِکری المُرَبده» (همان: ۲۰۰)

او را از جنگل‌های خاطرات تلخ، دور کردند.

در بیت فوق واژه‌ی الذِکری (مشبه) و واژه‌ی غاباتِ، (مشبه‌به) و واژه‌ی المُرَبده (وجه شبه) است. در مثال فوق «مشبه‌به» به «مشبه» اضافه شده است.

نتیجه

در شعر نازک‌الملائکه، تشبیه مهم‌ترین و پربسامدترین عنصر تصویرسازی است. از بین انواع تشبیه، تشبیه مجمل پرکاربردترین نوع تشبیه می‌باشد. با توجه به اینکه تشبیه از عناصر مهم در وصف طبیعت است، بیشتر تشبیهات نازک از طبیعت پیرامون خود الهام گرفته است. نازک‌الملائکه زبان تصویری دارد. او از ابزار مختلف تصویرپردازی در اشعار خود استفاده کرده است. در تصاویر شعری نازک، تنوع تصویرپردازی شعر معاصر که در صدد است تا مفاهیم ذهنی را حسی و مفاهیم حسی را ذهنی جلوه دهد؛ دیده می‌شود. او از ابزارهای قدیمی نظیر تشبیه به اشکال گوناگون آن و از ابزارهای نوینی چون حس‌آمیزی و پارادوکس نیز استفاده کرده است. نازک‌الملائکه ابزار مختلف و متضادی را در کنار هم قرار داده و به تصاویر ویژگی خاصی بخشیده است و معمولاً از چند ابزار تصویرپردازی در کنار یکدیگر استفاده نموده که گاه این ابزار متضاد هستند و گاه نیز یکدیگر را تقویت می‌کنند و از این طریق بر بار معنایی تصاویر افزوده است. از میان ابزارهای مختلف تصویرسازی در شعر نازک، تشخیص و تشبیه پرکاربردتر می‌باشد و نازک در سروده‌هایش از این دو ابزار بسیار استفاده کرده است.

منابع و مأخذ

کتاب

- پورنامداریان، تقی. سفر در مه. تهران: انتشارات بنگاه، ۱۳۸۱.
- حسن لی، کاووس. گونه‌های نوآوری در شعر معاصر ایران. تهران: نشر ثالث، ۱۳۸۳.
- داد، سیما. فرهنگ اصطلاحات ادبی، واژه‌نامه‌ی مفاهیم و اصطلاحات ادبی فارسی و اروپایی. تهران: انتشارات مروارید، ۱۳۸۲.
- رستگار فسایی، منصور. تصویر آفرینی در شاهنامه. شیراز: انتشارات دانشگاه، ۱۳۶۲.
- شمیسا، سیروس. بیان. تهران: انتشارات فردوس، چاپ هشتم، ۱۳۷۹.
- _____ معانی و بیان. تهران: انتشارات فردوس، ۱۳۶۷.

صادقیان، محمدعلی. طراز سخن. یزد: دانشگاه آزاد یزد، ۱۳۷۱.

صفوی، کوروش. از زبان‌شناسی به ادبیات. تهران: نشر چشمه، ۱۳۷۳.

نازک‌الملائکه. دیوان اشعار. جلد ۱. بیروت: دارالعودة، ۱۹۸۶.

_____ الأعمال الشعریه، ج ۱ و ۲، بیروت: دارالعودة، ۱۹۹۷.

_____ یغیرألوانه البحر. القاهره: آفاق الکتابهی، ۱۹۹۸.

مقالات و پایان‌نامه:

آبدانان مهدی زاده، محمود؛ خسروی، کبری. «بررسی و تحلیل مضامین شعر نازک‌الملائکه». نشریه‌ی تخصصی زبان و

ادبیات دانشکده ادبیات و علوم انسانی مشهد، دوره‌ی ۴۰، شماره‌ی ۲ (پیاپی ۱۵۷)، صص ۱۷۰ - ۱۴۱، ۱۳۸۶.

اسعد، فیروز. «بررسی بلاغی شعر کلاسیک و معاصر با تکیه بر منوچهری، ابن رومی، نیما یوشیج و نازک‌الملائکه».

پایان‌نامه‌ی دکتری، استاد راهنما: نجمه دری، دانشگاه تربیت مدرس، ۱۳۹۴.

برزگر پش، کبری. «سبک‌شناسی دیوان یغیر ألوانه البحر نازک‌الملائکه». پایان‌نامه‌ی کارشناسی ارشد، استاد راهنما:

سیده اکرم رخشنده نیا، دانشگاه گیلان، ۱۳۹۴.

رحیمیان ثابت، اعظم. «بررسی سیر تحول صور خیال در شعر نازک‌الملائکه»، پایان‌نامه‌ی کارشناسی ارشد، استاد

راهنما: علی نظری، دانشگاه لرستان، ۱۳۹۰.

سلیمی، علی؛ کهریزی، سونیا. «واکاوی تطبیقی معصومیت‌های کودکانه و ظرفیت‌های انگیزشی خاطرات دوران

کودکی در شعر طاهره صفار زاده و نازک‌الملائکه». نشریه‌ی یکاوش نامه ادبیات تطبیقی، سال ۴، شماره‌ی ۱۳،

صص ۹۴ - ۷۳، بهار ۱۳۹۳.

مختاری، قاسم؛ درخشان، معصومه. «بررسی تطبیقی سبک زبانی و فکری و واکاوی زبان جنسیتی در اشعار پروین

اعتصامی و نازک‌الملائکه». نشریه‌ی کاوش نامه ادبیات تطبیقی، شماره‌ی ۱۷، صص ۱۲۶ - ۱۰۵، بهار ۱۳۹۴.

معصومیان، ربابه. «ذهن و زبان نازک‌الملائکه». پایان‌نامه‌ی کارشناسی ارشد، استاد راهنما: سیدحسین سیدی، دانشگاه

فردوسی مشهد، ۱۳۹۰.

Sources and references

Book

Pourmandarian, Taghi, Journey in the Fog, Tehran: Bangah, 2011.

Hasan Lee, Kavos, types of innovation in contemporary Iranian poetry, Tehran: Terah, 2013.

Dad, Sima, Dictionary of Literary Terms, Dictionary of Persian and European Literary Terms and Terms, Tehran: Marvarid, 2013.

Rostgar Fasaei, Mansour, creating an image in the Shahnameh, Shiraz: University Press, 1984.

Shamisa, Siros, Meanings and Expression, Tehran: Ferdowsi, 2017.

_____, Bayan, Ch 8, Tehran: Ferdous, 2001.

Sadeghian, Mohammad Ali, Tarz Sokhn, Yazd: Azad University of Yazd, 1993.

Safavi, Korosh, From Linguistics to Literature, Tehran: Cheshme Publishing House, 1995.

Nazz al-Malaika, Divan of Poems, vol. 1, Beirut: Dar al-Oudeh, 1986.

_____, Al-Amaal al-Shaariyyah, Vol. 1 and 2, Beirut: Dar al-Awda, 1997.

_____, Yaghir Alwaneh Al-Bahr, Cairo: Afaq Al-Katabah, 1998.

Articles and theses:

Abdanan Mehdizadeh, Mahmoud and Khosravi, Kobari, "Research and analysis of the themes of Nazq Al-Malaakeh", specialized journal of language and literature of Mashhad Faculty of Literature and Humanities, 2016, vol. 2, pp. 141-170.

Asad, Firouz, "Rhetorical analysis of classical and contemporary poetry based on Manouchehri, Ibn Rumi, Nima Yoshij and Nazq Al-Malaika", doctoral dissertation, supervisor Dr. Najmeh Dari, Tarbiat Modares University, 2014.

Barzegar Pesh, Kobri, "The Stylistics of Diwan Yaghir Alwaneh Al Bahr Nazak Al Malaika", Master's Thesis, Supervisor Sayeda Akram Rakhshandehnia, University of Gilan, 2014.

Rahimian Thabit, Azam, "Examination of the evolution of imaginary images in Nazq al-Malaika's poem", master's thesis, supervisor Dr. Ali Nazari, Lorestan University, 2018.

Salimi, Ali, Kehrizi, Sonia, "Comparative analysis of childish innocence and motivational capacities of childhood memories in the poetry of Tahira Saffarzadeh and Nazq Al-Malaika", Comparative Literature Research, 2013, Vol. 13, pp. 73-94.

Mokhtari, Qasim and Derakhshan, Masoumeh, "Comparative study of linguistic and intellectual style and analysis of gender language in the poems of Parvin Etisami and Nazq Al-Malaika", Comparative Literature Research, 2014, Vol. 17, pp. 105-126.

Masoomian, Rababe, "Mind and thin language of Al-Malaika", master's thesis, supervisor Dr. Seyed Hossein Sidi, Ferdowsi University of Mashhad, 2018.

Examining the types of similes in contemporary Arab poetry with an approach to Nazq al-Malaika's poems

Parnia Aman¹, Hadi Heydariania Ph.D^{2*}, Mahmoud Sadeghzadeh Ph.D³

Abstract

As one of the founders of free poetry, Nazq Al-Malaika is considered one of the theorists of new poetry as well as one of the poets with style in contemporary Arabic literature. In his poem, Naz used rhetorical elements to highlight the theme and have a greater impact on the reader. Simile is one of the pillars of rhetoric from which other rhetorical forms are derived. In expressive topics, the first image-creating factor is the simile array; in such a way that it can be considered the simplest and most basic type of fantasy; Because it is easier for the mind to understand than other imaginary forms. Nazul Al-Malaika has used rhetorical tools efficiently and effectively in his poems. He has conveyed his thoughts to the reader in various ways by using similes and made the simile compatible with special images and performances. This research has investigated the function of simile and its types in Nazq al-Malaika's poems in a descriptive and analytical way and with literary tools. Also, it has been divided from different passages in terms of sensory or intellectual sides, in terms of elements, etc., and the subtleties and subtleties of this artistic image have been analyzed. The results of the research show that after metaphor, simile is the most used literary technique in thin poetry, and among the types of simile, eloquent simile is the most frequent type of simile.

Key words: Nazq al-Malaika, contemporary Arab poetry, imaginary images, simile.

---

1. PhD student in Persian language and literature, Yazd branch, Islamic Azad University, Yazd, Iran.

Email: parniaaman25@yahoo.com

2. Assistant Professor, Department of Persian Language and Literature, Yazd Branch, Islamic Azad University, Yazd, Iran. (Author)

Email: Heidari_hadi_pnuk@yahoo.com

3. Associate Professor, Department of Persian Language and Literature, Yazd Islamic Azad University, Yazd, Iran.

Email: mdz_41@yahoo.com